

LA REDUCCIÓ DE [e] INICIAL DE L'OCCIDENTAL: LES RAONS DEL SISTEMA I LA INTERFERÈNCIA *

La diversitat lingüística és un fet generalment admès i molt fàcil de comprovar. Però si això és veritat també ho és que el que es proposa de descriure un sistema lingüístic espera que el grau d'homogeneïtat entre les diverses variants sigui important. Finalment, la intercomprensió té la base en els elements comuns. La predisposició envers els comportaments regulars duu, quan aquests no es confirmen, a buscar una explicació de la diferència.

Les explicacions que es poden retreure són, simplificant molt, de dues menes: internes o bé externes. Una explicació interna ha de contenir una justificació independent que pertanyi al mateix sistema. Per altra banda, l'explicació externa per excel·lència és la interferència; en aquest cas la raó del comportament desviant és en un sistema diferent. En l'estudi del canvi lingüístic, una estratègia que sembla encertada és buscar primer l'explicació interna i, només si no la trobem, assajar l'externa. A darrera d'aquesta manera de fer hi ha la hipòtesi que els elements del mateix sistema tenen més coses a dir que no pas els de fora per molta força que facin.

1. Vull parlar de tot això a propòsit d'un procés prou conegut de l'occidental que determina el pas de [e] a [a] en posició inicial absoluta, en

* Aquest treball s'ha dut a terme, en part, gràcies a un ajut de la CIRIT (AR89) i a un altre de la DGICYT (PB 89-0324). Vull fer constar el meu agraïment a Jordi Colomina, Joan Mascaró i Salvador Oliva pels consells que m'han donat.

determinades condicions. Em fixaré en els exemples de (1) que reflecteixen la pronúncia general a una part important del domini de la variant.

(1)

a.

[a]stel   [a]spès
[a]scala   [a]nfilat
[a]nclusa   [a]nciam
[a]nguixar   [a]ngruna
[a]ntendre   [a]ncendre

b.

[e]dat   [e]quip
[e]tern   [e]quació
[e]quivocar   [e]quilibri
[e]vangeli   [e]pifania¹
[e]pidèmia

En molts casos el procés s'ha generalitzat i l'obertura afecta el conjunt de les vocals pretòniques, sense l'exigència addicional que la vocal sigui el primer element del mot. Aquesta extensió del context explica les pronúncies de (2).

(2)

[a]riçó   t[a]rròs
[a]ruga   [a]st[a]mut

M'ocuparé només de la versió reduïda del procés, que justifica l'obertura de la vocal inicial en els exemples de (1a), i deixaré de banda la generalització del fenomen que correspon a les transcripcions de (2). Tractaré primer de l'obertura i defensaré que l'ordenació relativa dels processos de ressil·labificació i epètesi justifica el primer pas del canvi. Presentaré tot seguit una anàlisi general del sistema vocàlic de l'occidental amb la intenció d'afegir elements nous a l'explicació. Mostraré que aquest fenomen es pot descriure com un procés de pèrdua de propietats i en diré «reducció de [e] inicial».

Després d'explicar el procés general podré parlar de la interferència. La reducció de [e] inicial no es produeix en dues zones, l'una en contacte amb el murcià i l'altra amb els parlars aragonesos. La interferència i

1. Per aquests exemples, veg. DCVB i VENY (1982²: 130).

l'arcaisme són explicacions que s'han retret per donar compte de l'absència del fenomen en aquestes variants. M'ocuparé d'aquestes interpretacions i també, encara que ningú no ho ha plantejat, consideraré la possibilitat que el procés de reducció sigui el resultat d'una interferència de l'oriental sobre l'occidental.

2. Hi ha dues observacions de Joan Coromines que són una guia excel·lent per trobar l'explicació de les pronúncies de (1) i (2). Coromines (1983³), en l'estudi del text del s. XIII conegut com les «Vides de Sants» rosselloneses, fa el següent comentari a propòsit de les vocals en contacte en fonètica sintàctica:

L'elisió de l'article femení *la* no es realitza generalment quan segueix paraula en *es-* àton. Així s'esdevé de manera constant amb la paraula *esgleya*, *esglea* 'església' en els tretze passatges en què apareix (...). El fet pot estar en connexió amb el que s'observa en català occidental i valencià (*BDC*, XXIII, 261-262), on *ILLA SCALA* dóna *la scala* enfront del plural *les escales*. (Coromines, 1983³: 309)

Certament, les seqüències d'*essa* seguida de consonant en posició inicial de mot, que eren corrents en llatí clàssic, no són admeses en la fonologia del català. La regularització va consistir en l'afegiment d'una [i] quan el mot anterior no acabava en vocal. L'abaixament de les vocals laxes explica el pas a [e].²

També és especialment il·luminadora aquesta segona observació de Coromines (1976) en l'estudi del parlar de Cardós i Vall Ferrera:

Una *e* inicial àtona desapareix darrere un mot terminat en *a*, especialment darrere l'article femení, determinat o indeterminat. No és, doncs, la *a* de l'article, com en la llengua literària, sinó la *e* inicial del mot següent, la que s'elideix. Es tracta d'un fenomen general a tot el català occidental, amb inclusió del valencià (...) Quan la *e-* està en síl·laba oberta sembla que es conserva i passa a formar diftong amb la *a*: la *eóla*. (Coromines, 1976: 54)

Dependrà, en tot cas, de com s'hagi d'interpretar la referència a la

2. Veg. DUARTE-ALSINA (1984: 104-105).

llengua literària però sembla que el comentari només val per la llengua escrita. L'oriental, o si es vol el central o l'estàndard, no tenen pas un comportament diferent del de l'occidental. M'ocuparé tot seguit de les situacions que condueixen a l'obertura de la vocal inicial i al final s'haurà de poder apreciar amb més claredat la pertinència dels textos que he retret.

L'observació de les dades revela que la naturalesa de la síl·laba inicial del segon mot implicat condiona l'elisió. És més fàcilment elidible una vocal que no alterna amb tònica i no es pot esborrar una vocal que sigui l'únic element de la síl·laba. La consideració de l'existència d'aquests comportaments permet de simplificar radicalment el context d'aplicació de la regla d'elisió de la vocal no-marcada ([ə] a l'oriental). Es pot afirmar així que l'elisió vocàlica actua només sobre la primera vocal d'un grup de dues i no pot esborrar mai la segona.

Quan la segona vocal alterna amb tònica, quan podem trobar-la accentuada en un altre mot relacionat morfològicament, no es pot ometre. La pronúncia del sintagma *hindú asmàtic* és [induəzmátik], amb la vocal neutra inicial d'*asmàtic*, i no pot ser en cap cas *[induzmátik]. Per altra banda, *hindú estrany* o *somni estrany* es poden pronunciar [industráj] i [sɔmnistráj], amb només una vocal.³

Contràriament al que pot semblar, la regla d'elisió no s'aplica a les seqüències [industráj] i [sɔmnistráj], de la mateixa manera que no pot actuar per esborrar la vocal a [induəzmátik] (*[induzmátik]). Si sembla que l'elisió vocàlica afecta *estrany* i *asmàtic* de manera diferent no podem pensar que es tracti de [ə] en els dos casos, i tampoc que la diferència sigui entre [ə] i [a] perquè l'accent subjacent d'*asma* ja ha estat esborrat. La clau és en la presència o no de la vocal: les representacions originals són [indú##stráj] i [indú##əzmátik]. L'explicació de l'absència d'una vocal inicial en el primer cas es deu al fet que la introducció de vocals epentètiques com la inicial d'*estrany* té lloc després de la ressil·labificació i per tant no s'introdueix a [industráj] i només a [əstráj]

3. La solució pot ser també [induəstráj], [sɔmnistráj] amb un tempo més lent.

quan és pronunciat com a primer mot d'una seqüència o precedit de consonant.⁴

Així l'afirmació que l'epèntesi s'aplica només després de la ressil·labificació ens permet d'explicar les seqüències com [industrájŋ] que altrament ens obligarien a acceptar que l'elisió pot afectar la segona vocal.

Convé observar també que *somni eròtic* s'ha de pronunciar [sɔmnjərɔ́tik] (cf. *[sɔmnirɔ́tik]) i així sempre que el segon mot en contacte té una vocal que és l'únic element de la síl·laba.⁵ L'explicació que s'ha de retreure és la mateixa que justifica el contrast que entre *hindú asmàtic* i *somni estrany* (o *hindú estrany*) perquè es pot afirmar que una vocal que aparegui sola en una síl·laba no pot ser mai epentètica si l'epèntesi té sempre justificació sil·làbica. La primera vocal d'*eròtic* és subjacent, fins i tot per a aquells parlants que no relacionen aquest mot amb *Eros*, perquè no hi ha cap altra motivació que es pugui retreure que expliqui independentment la presència de la vocal.

El central amaga en certa manera els fets perquè es dona en aquest dialecte la neutralització de les diferències entre les vocals [ɛ], [e] i [a] en context àton. El procés de reducció no és tan radical en els dialectes occidentals. Podem recórrer, doncs, a aquestes variants per veure a quin punt de la derivació té lloc l'epèntesi i estendre l'anàlisi i al conjunt de la llengua. Considerem els exemples de (3).

(3)

[ləkázə]

[əskólə]

[lə] + [əskólə] → [ləskólə]

En central, la vocal de l'article i la vocal inicial del mot *escola* pronunciat aïlladament no es distingeixen al nivell superficial: en tots dos casos trobem [ə]. És per això que quan s'escau que diem aquests dos mots junts i pronunciem només una vocal no podem determinar si aquesta

4. També és epentètica la vocal neutra de la pronúncia [sɔmniəstrájŋ].

5. Paral·lelament, [la eróla] en el text de Coromines.

pertany al primer o al segon dels mots en contacte. Les dades paral·leles de l'occidental són les de (4).

$$\begin{array}{l}
 (4) \\
 [\text{lakáza}] \\
 [\text{eskóla}]^6 \\
 [\text{la}] + [\text{eskóla}] \rightarrow [\text{laskóla}]
 \end{array}$$

A (4) les vocals en contacte són diferents i es pot apreciar que la vocal que apareix quan els dos mots es pronuncien seguits és la vocal de l'article. En occidental el morfema de femení és representat per la vocal baixa i la vocal epentètica és [e]. La seqüència [laskóla] és el resultat de la suma de [la] i [skóla], l'epètesi de [e] no s'hi aplica i l'elisió vocàlica tampoc. Quan el grup apareix en plural l'article acaba en consonant i té lloc la introducció de la vocal epentètica.

La derivació de (5) explica les alternances que es donen en la vocal segons si la combinació és en singular o en plural. Quan el sintagma apareix en singular la [a] que correspon al morfema de gènere de l'article forma síl·laba amb la consonant inicial del mot següent i no hi ha justificació per la introducció d'una vocal epentètica. Amb la combinació en plural, no hi ha cap vocal que pugui esdevenir nucli i s'afegeix una [e] epentètica. Aquest comportament, encara que és més evident en aquesta variant, és punt per punt paral·lel al que es dona en central. La seqüència *l'escola* ([ləskólə]) aprofita també la vocal de l'article, justament la que no té correspondència gràfica, i no hi ha context per l'epètesi.

$$\begin{array}{ccc}
 (5) & & \\
 & [\text{la}] + [\text{skóla}] & [\text{les}] + [\text{skóles}] \\
 \text{epètesi} & \text{_____} & [\text{e}] \\
 \hline
 & [\text{laskóla}] & [\text{lezeskóles}]
 \end{array}$$

6. La pronúncia [e]scola es dona en algunes zones que no han adoptat encara la solució [a]scola.

Podem trobar per tant l'origen de l'obertura en la sil·labificació sense epèntesi en els casos que el mot immediatament anterior acaba en una vocal baixa. Es pot apreciar la importància d'aquests contactes si es considera la freqüència de la seva aparició. En els sintagmes nominals amb nucli femení, els elements que actuen com a determinants, i també el nucli nominal en la majoria dels casos, tenen [a] final. Esquemàticament, Det. [a]/Nom[a]/ Complement. Així, si el Nom té una seqüència inicial que demanaria epèntesi, la vocal final del Det. fa possible la sil·labificació. La mateixa situació es dona entre el Nom i el Complement. En el sintagma verbal, la tercera persona del passat perifràstic i la del pretèrit perfet presenten també el contacte entre la vocal baixa i el radical verbal (*va esperar, ha esperat*).

3. L'altre factor que convé considerar en relació al procés de reducció de [e] inicial és l'estructura del sistema vocàlic de l'occidental. Els set fonemes que conté es descriuen tot seguit segons les seves especificacions a la representació subjacent, juntament amb les regles de redundància que introdueixen els valors no-marcats.⁷

(6)

	i	e	ɛ	a	ɔ	o	u
posterior	-	-	-				
alt	+						+
labial					+	+	+
AA			-	-	-		

[ ] → [+pos]

[ ] → [-alt]

[ ] → [-lab]

[ ] → [-AA]/₋ + post
- lab[ ] → [+AA]⁸

7. Veg. PALMADA (1990) i (1991) per la justificació d'aquesta representació.

8. Les dues regles que introdueixen els valors per Arrel Avançada no s'han d'ordenar expressament. La condició que regula l'ordre d'aplicació en aquest cas

En la descripció de (6) s'ha eliminat la informació redundent de les representacions originals i les regles de redundància se'n fan càrrec. El tret Arrel Avançada distingeix les vocals obertes ([-AA]) de les tancades ([+AA]) i [a] de [ə] en les variants que tenen la vocal neutra. La caracterització de [a] com a [-AA] a la representació subjacent es justifica pel procés d'harmonia vocàlica de l'alcanti⁹ i la introducció per regla vol evitar el pas de la vocal baixa a vocal neutra en context àton.

Interessa veure que la definició de la vocal no-marcada de l'occidental no és tan clara com la que s'obté en l'oriental que presenta [ə] sense cap tret associat. En el sistema de l'occidental no existeix un únic segment del qual es pugui afirmar que és el que té menys trets; aquesta condició és compartida per [e] que és marcada com a [- pos] i per [a] que té especificat el valor [- AA]. S'observa, doncs, una situació relativament atípica: el caràcter de vocal no-marcada és compartit per dos segments. En un sistema així és esperable que hi hagi algun fenomen que reflecteixi aquesta situació irregular. L'alternança entre les dues vocals marcades amb només un tret, [e] i [a], és un procés quasi general en el domini de l'occidental que es pot atribuir a aquesta situació de conflicte. L'empat s'interpreta com un equilibri no volgut que s'ha de resoldre.

Les alternances [a]-[e] es donen en els dos sentits. D'una banda, la reducció de [e] pretònica canvia [e] en [a]. De l'altra, la introducció de [- pos] explica els canvis en la [a] postònica (*cant[a]* vs. *cant[e]s*). El fenomen que discutim pertany al primer d'aquests processos. Es tracta d'una reducció, [e] subjacent perd la seva caracterització respecte del tret *posterior* i adopta el valor redundat. Si [e] té només l'especificació [- pos] la reducció la converteix en un segment vocàlic sense cap tret, les regles de redundància introdueixen els valors no-marcats i aquesta operació té

és l'*Elsewhere Condition*. Aquesta condició estableix que quan dos principis d'operació entren en conflicte en un punt de la derivació, té prioritat el que té un domini d'operació més restringit. La regla que introdueix [-AA] a les vocals que són [+ pos, - lab] té un àmbit d'aplicació més reduït que la que especifica amb el valor positiu tots els segments que no tenen el tret marcat, és per això que aquella s'aplica primer que aquesta.

9. Veg. COLOMINA (1985a) i PALMADA (1991)

com a resultat una [a] a la representació superficial. Amb aquesta operació la Reducció Vocàlica de l'occidental adopta un procés que es dona ja en l'oriental, que també elimina l'especificació [-pos] de [e] i [ɛ] en context àton amb el resultat de [ə]. Aquesta anàlisi justifica la caracterització de l'obertura com a «reducció de [e] inicial».

La consideració de les diferències entre dos parlars valencians confirma la relació entre el procés de reducció de [e] inicial i el canvi de la vocal no-marcada que s'introdueix per epètesi. El parlar de la Marina Alta¹⁰ i el valencià general presenten patrons relativament diferents: a la Marina Alta i a la Safor la reducció de la vocal inicial és més forta i la vocal que cau en contacte amb altres vocals és [a]. El valencià general, que no presenta el procés de reducció amb tanta intensitat, simplifica els grups esborrant [e]. A la Marina Alta el desequilibri entre [a] i [e] s'ha resolt a favor de [a], que actua ja en aquesta zona com a vocal epentètica. Paral·lelament, el manteniment de [e] inicial correspon a un sistema que reconeix encara amb fermesa [e] com a vocal no-marcada.

4. En algunes zones del català meridional alacantí frontereres amb el murcià es manté la [e] pretònica, inicial o no. Colomina (1985a: 152) apunta que l'explicació de la no-reducció es pot atribuir a la interferència del murcià que hauria frenat el procés. La mateixa argumentació és retrada per Gimeno (1989: 167) per explicar el manteniment en les localitats del tortosí meridional en contacte amb els parlars aragonesos. Tant l'un com l'altre esmenten també la possibilitat que es tracti d'un tret arcaïtzant.

Certament, la interferència de la llengua veïna que presenta [e] com a vocal epentètica pot afectar el sistema, que dubta entre [e] i [a], i decidir l'empat a favor de la primera. Del resultat se'n pot dir arcaisme. Quan, com en aquest cas, el canvi que és justificat pel sistema va en una direcció que no coincideix amb la de la llengua que és en situació d'interferir, la intervenció d'aquesta llengua té un efecte de blocatge del procés. Com a resultat d'això, la variant que registra la interferència apareix com a més arcaica, representa un estadi anterior de l'evolució.

Finalment, hem observat que amb la reducció de [e] a [a] l'occidental incorpora un procés que es dona ja en l'oriental. És raonable demanar-se

10. Veg. COLOMINA (1985b).

si es pot tractar d'una interferència, aquesta vegada de l'oriental sobre l'occidental. La situació general de la llengua ens fa dubtar, amb encert, de la versemblança d'una influència en aquest sentit. Però sobretot, i és aquí on anava, el recurs a la interferència hi és de més, no cal. Les «raons del sistema», l'explicació interna, són una justificació suficient. El canvi ja té la seva mecànica que funciona i hi sobren col·laboradors.

BLANCA PALMADA

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- COLOMINA, J. (1985a): *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística* (Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, Diputació Provincial d'Alacant).
- (1985b): *El parlar de la Marina Alta*, «La Rella», 4.
- COROMINES, J. (1976): *Entre dos llenguatges*, II (Barcelona, Curial).
- (1983³): *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona, Club editor).
- DCVB = ALCOVER, A. M. - MOLL, F. DE B. (1926-1968): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 volums (Palma de Mallorca).
- DUARTE, C.- A. ALSINA (1984): *Gramàtica històrica del català*, I (Barcelona, Curial).
- GIMENO, L. (1989): *Estudi lingüístic del tortosí meridional*, Tesi doctoral (Barcelona, Universitat de Barcelona).
- PALMADA, B. (1990): *Complicar-se la vida per simplificar la gramàtica*, «COM ensenyar català a adults», 23.
- (1991): *La fonologia del català i els principis actius*, Tesi doctoral (Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona).
- VENY, J. (1982²): *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona, Edicions 62).